

Raamattu mormonien pyhänä kirjana

Raamattu on läntisen kulttuurin tärkein, myydyin ja laajimmalle levinnyt kirjallinen teos. Sen asema 1800-luvun alun Yhdysvalloissa oli erittäin merkittävä niin tavallisen kansan kuin sivistyneistönkin keskuudessa. Eurooppalaisten reformaattorien painottama sola scriptura -periaate sai uudessa kansakunnassa tukevan jalansijan, joka korosti individualismia ja antoi yksilölle lisärohkeutta kyseenalaistaa hengelliset auktoriteetit omaa raamatuntulkintaa käyttäen.¹ Mormonismi syntyi tähän asenneilmastoon, ja Joseph Smithillä (1805–1844) ensimmäisine seuraajineen oli vahva usko Raamatun jumalalliseen luonteeseen pyhänä kirjana jo ennen mormonismia aikaa. Smith etsi elämäänsä johdatusta Raamatun sivuilta; mormonismia kanonisoidun syntyhistorian mukaan hänen ”ensimmäistä näkyään” edelsi muun muassa Raamatun lukeminen ja Jaakobin kirjeen kehoitus hakea viisautta Jumalalta.² Hän piti sekä Vanhan että Uuden testamentin kertomuksia enimmäkseen kirjaimellisesti paikkansa pitävinä, mikä oli tyypillistä aikakauden kristityille.

Joseph Smith ei kuitenkaan pitänyt Raamattua virheettömänä ja riittävänä Jumalan ilmoituksena. Siitä johtuen mormonismia ja Raamatun suhde on ajan myötä kehittynyt omintakeiseen suuntaan,

jonka piirteitä tässä artikkelissa analysoin. Aluksi luon katsauksen mormonien pyhiin kirjoituksiin ja heidän oppiinsa avoimesta pyhiin kirjoitusten kaanonista. Sen jälkeen tarkastelen Raamatun asemaa keskittyen siihen liittyviin näkemyksiin mormonismia Suomessakin toimivassa ylivoimaisesti suurimmassa haarassa, Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkossa (”MAP-kirkko”), jonka jäseniin tämän artikkelin termi ”mormonit” yleensä viittaa.³ Mormonismia haaroja on syntynyt erityisesti Smithin kuoleman jälkeisen johtajuuskriisin ja myöhempien ideologisten muutosten kuten moniavioisuudesta luopumisen seurauksena.⁴ Eroista huolimatta käytännössä kaikki mormonismia haarat kunnioittavat Raamattua pyhänä kirjana, MAP-kirkko kuitenkin konservatiivisemmasta näkökulmasta kuin esimerkiksi myöhemmin käsiteltävä ”Kristuksen yhteisö”.

Tärkeään rooliin MAP-kirkossa nousevat muun muassa englanninkielisten mormonien käyttämä kuningas Jaakon raamatunkäännös (King James Version) sekä Joseph Smithin oma työ Raamatun tekstin parissa. Lisäksi teen selkoa mormonien tavasta tulkita Raamattua ja reagoida historiallisen raamatuntutkimuksen tuloksiin. Mormonit

muistuttavat näiltä osin pitkälti konservatiivisia protestantteja, mutta oppi avoimesta pyhien kirjoitusten kaanonista luo heidän raamattusuhteeseensa omat erityispiirteensä. Artikkelin aineistona käytän aikaisemman tutkimuksen ohella erityisesti MAP-kirkon johtajien lausuntoja. Kirkon johtorakenteen huipulla on kirkon presidentistä ja tämän (yleensä) kahdesta neuvonantajasta koostuva ”ensimmäinen presidenttikunta” sekä näiden alaisuudessa toimiva ”kahdentoista apostolin neuvosto”. Näiden viidentoista miehen kannanotot ovat ensisijaisen tärkeitä arvioitaessa kirkon teologisia painotuksia, sen teologista kehitystä ja jonkin ajatuksen oikeaoppisuutta kirkon jäsenten silmissä. Johdon kannanotot muodostavat siten pohjan kirkon normatiivisille käsityksille myös Raamatusta, esimerkiksi kirkon piirissä vaikuttavien raamatuntutkijoiden näkemysten sijaan.

PYHÄT KIRJAT MORMONISMISSA

Mormonit näkevät uskontonsa mielellään osana kristinuskoa, nimenomaan sen puhtaimpana ja ainoana Jumalan valtuuttamana muotona. He kokevat tässä suhteessa elävänsä pyhää historiaa nykyajassa, siinä missä Jeesuksen varhaiset seuraajat elivät sitä muinoin. Varhaisilla kristityillä oli aluksi käytössään muinaista ilmoitusta edustava Vanha testamentti, mutta heidän pyhien kirjoitustensa kaanon kasvoi lopulta uuden ilmoituksen käsittävällä Uudella testamentilla. Tämä oli yksi kehitysaskeleista, jonka myötä varhainen kristinuskon muuntui juutalaisuuden haarasta uudeksi ja itsenäiseksi uskonnolliseksi liikkeeksi. Vanhan ja Uuden testamentin muodostama Raamattu puolestaan toimi 1800-luvulla varhaisen mormonisminkin kasvualustana, mutta varsinaisesti uusi liike sai ensimmäiset erityispiirteensä Jumalan uutta ilmoitusta symboloivan *Mormonin kirjan* kautta. Se kasvatti pyhien kirjoitusten kaanonin ja erotti varhaiset mormonit aikakauden muista liikkeistä. Tämän pohjalta voidaan siis ajatella mormonisminkin kehittyneen uudeksi traditioksi protestanttisen kristinuskon pohjalta, samalla tavoin kuin varhainen kristinuskon kehittyi uudeksi traditioksi juutalaisuuden pohjalta.⁵

Vuonna 1830 julkaistu *Mormonin kirja* oli ensimmäinen konkreettinen etappi polulla, joka

muovasi mormonien opin avoimesta pyhien kirjojen kaanonista. Se esiteltiin Amerikan muinaisten kansojen pyhänä historianä, joka viestitti, ettei Jumala ollut ilmaissut itseään ainoastaan Raamatun kansoille muinaisessa Lähi-idässä. *Mormonin kirja* toteaa muinaisten amerikkalaisten olleen Johanneksen evankeliumissa mainittuja ” muita lampaita ” ja kertoo Jeesuksen aikoneen ylösnousemuksensa jälkeen vieraila vielä muidenkin ” lampaiden ” luona.⁶ Koska Jumala oli ilmaissut itsensä sekä Lähi-idässä että muinaisessa Amerikassa, ei *Mormonin kirjan* mukaan ollut syytä olettaa, etteikö hänen ilmestyksiään ja tekojaan ollut merkitty muistiin myös muualla. Useat kansat tulisivat kirjoittamaan kohtaamisistaan Jumalan kanssa, eikä ihmisen tulisi ajatella Jumalan ilmoitusten rajoittuvan yhteen kirjaan:

Sinä mietetön, joka sanot: Raamattu, meillä on Raamattu, emmekä tarvitse muuta Raamattua. Oletteko saaneet Raamattua muilta kuin juutalaisilta? Ettekö tiedä, että kansakuntia on enemmän kuin yksi? – Ettekö tiedä, että kahden kansakunnan todistus on teille todisteena siitä, että minä olen Jumala, että minä muistan yhden kansakunnan niin kuin toisenkin? – Sillä minä käskän kaikkia ihmisiä, sekä idässä että lännessä ja pohjoisessa ja etelässä ja meren saarilla, että heidän tulee kirjoittaa ne sanat, jotka minä heille puhun – –⁷

-
- 1 Hatch 1989.
  - 2 Bushman 2005, 35–41.
  - 3 Östman 2017a. Myös sanoilla ”kirkko” ja ”mormonismi” viitataan yksinkertaisuuden vuoksi tähän mormonisminkin päähaaraan, ellei asiayhteydestä ilmene muuta.
  - 4 Mormonisminkin haaroista ks. tarkemmin Östman 2017b.
  - 5 Tämän huomattavan tulkinnallisen viitekehyksen esitteli Shipps 1985. Vertaa toisaalta Turner 2016, 283–294, joka näkee mormonisminkin uutena kristinuskon haarana.
  - 6 Joh. 10:16 sekä *Mormonin kirja*, 3. Nefin kirja 15:21 ja 16:1–3.
  - 7 *Mormonin kirja*, 2. Nefin kirja 29:6–8, 11. Kaikki *Mormonin kirjan* sekä *Opin ja liittojen* otteet tässä artikkelissa ovat MAP-kirkon vuonna 2002 julkaisemasta suomennoksesta.

Mormonien mielestä pyhien kirjoitusten kaanon voikin olla teoriassa äärettömän laaja, koska he uskovat Jumalan ilmoittaneen itsensä eri aikakausina eri ihmisille ja kansoille. Ylipäätään *Mormonin kirjan* kuvaamat muinaiset profeetat varoittavat asenteesta, joka olettaa, ettei Jumala vastaisi henkilökohtaisiin pyyntöihin tai että profetian lahja olisi lakannut.⁸ Toisin sanoen *Mormonin kirjan* sisältö ohjaa mormonismia ajattelun avoimeen kaanoniin.

Pyhien kirjojen kasvavasta kaanonista tuli jo mormonismia syntyessä itseäänselvyys. Varhaiset mormonit tempautuivat mukaan elämään uutta pyhän historian aikakautta, jossa Jumala ilmoitti itseään nykyajassa ja salli uusien pyhien kirjojen nähdä päivänvalon. Joseph Smithin uskotaan vastaanottaneen profeettallisessa roolissaan jumalallisia ilmoituksia, jotka koskivat nuoren kirkon oppia, käytäntöjä ja jäsenistöä. Ne merkittiin muistiin ja julkaistiin vuonna 1835 *Oppi ja liitot* -nimisenä kokoelmana, josta tuli Raamatun ja *Mormonin kirjan* jälkeen mormonien kolmas pyhä kirja. *Oppi ja liitot* on sittemmin kasvanut muilla Smithin ja häntä kirkon johdossa seuranneiden miesten ilmoituksilla, ja sen 138 lukua käsittävä nykyversio onkin huomattavasti alkuperäistä painosta laajempi. Erityisesti *Opin ja liittojen* ilmoitustekstien eksegeettinen tarkastelu kuvastaa Smithin ajatusta kaanonin elävyydestä sen avoimuuden lisäksi. Alkuperäisiä ilmoitustekstejä saatettiin esimerkiksi muuttaa jälkikäteen, jotta ne vastaisivat myöhemmin kehittyneitä käsityksiä Jumalan tahdosta sekä kirkon opista ja organisaatiosta.⁹ Pyhää ja muuttamatonta ei siis niinkään ollut muistiin merkitty teksti, vaan olennaiseksi tuli käsitys jumalallisen ilmoituksen prosessista, jonka myötä ihmisen ymmärrys Jumalan tahdosta kehittyi.

Raamattu, *Mormonin kirja* sekä *Oppi ja liitot* saivat vuonna 1880 rinnalleen vielä *Kallisarvoisen helmen*, joka on toistaiseksi uusien mormonien kaanoniin kuuluva pyhä kirja. Se sisältää Joseph Smithin tuottamaa materiaalia, muun muassa myöhemmin tässä artikkelissa käsiteltävästä projektista, jossa hän loi omat muunnelmansa Raamatun teksteistä. Nämä neljä teosta muodostavat kirkon pyhien kirjojen kaanonin eli kirkon ”ohjekirjat” (”the Standard Works”). Joskus virheellisesti ”mormonien Raamatuksi” kutsuttu *Mormonin kirja* lienee Raamatun

ohella näistä tunnetuin, koska kirkon lähetystyöntekijät ovat sen syntyajoista lähtien käyttäneet kirjaa aktiivisesti käännytystyössään, merkkinä taivaiden aukeamisesta nykyaikana.¹⁰ *Oppi ja liitot* sekä *Kallisarvoinen helmi* ovat vuorostaan selkeämmin kirkon jäsenille suunnattuja teoksia. Ne toimivat kirkolle tärkeinä oman opin lähteinä, sillä *Mormonin kirjan* teologinen sisältö myötäilee pitkälti 1800-luvun amerikkalaisen protestantismia käsityksiä lukuun ottamatta esimerkiksi sen uuteen maailmaan sijoitettavaa kehyskertomusta ja Jeesuksen vierailua siellä ylösnousemuksen jälkeen.

RAAMATUN ASEMA MORMONISMISSA

Raamatun merkitystä mormoneille voi verrata heprealaisten kirjoituskokoelmien merkitykseen varhaisille kristityille. Ne kertoivat Jumalan ja muinaisen liittokansan kohtaamisista; kristinuskossa puolestaan syntyi vähitellen kokoelma Jeesuksen välityksellä muodostunutta uutta liittoa käsitteleviä tekstejä, jotka koottiin lopulta Uudeksi testamentiksi.¹¹ Raamattu kokonaisuutena asettuu mormoniossa pelastushistorian jatkumolle merkittävimpana esimerkkinä vanhan maanosan kansojen kohtaamisista Jumalan kanssa. Vastaavasti Jumalan ilmoituksen nykyaikana nähdään tuottaneen edellä mainittuja uusia pyhiä tekstejä, kuten se aikanaan tuotti Uuden testamentin.¹²

Raamattu mainitaan mormonien pyhien kirjojen luettelossa yleensä ensimmäisenä,¹³ ja kanonisoitun kahdeksannen Uskonkappaleen mukaisesti kirkko opettaa, että ”Raamattu on Jumalan sanaa, sikäli kuin se on oikein käännetty”. Lauseeseen liitetty varaus muistuttaa mormoneja niistä inhimillisistä virheistä, joita Raamatun käsikirjoitusten muinainen kopiointi ja sittemmin kääntäminen ovat väistämättä tuottaneet nykyisin käytettävissä oleviin versioihin. Mormonit eivät siis hyväksy Raamatun sanainspiraatio-oppia eivätkä pidä Raamatua virheettömänä tai erehtymättömänä, vaikkakin joidenkin evankelikaalisten protestanttisten ajatus sen ”alkuperäisten” käsikirjoitusten suhteellisesta virheettömyydestä on esiintynyt joidenkin mormonijohtajien opetuksissa.¹⁴

Tästä varauksesta huolimatta Raamattua on aina pidetty mormonien keskuudessa suuressa ar-

vossa. Varhaisimmat jäsenet kasvoivat kulttuurissa, jossa Raamatun lukeminen oli hyvin yleistä ja jossa sillä oli merkittävä arvovalta ihmisten elämässä. Sittemmin esimerkiksi Joseph Fielding Smith (1876–1972), pitkään kirkon apostolina ja lopuksi sen presidenttinä toiminut Joseph Smithin veljen pojanpoika, totesi suomeksikin käännettyssä merkiteoksessa, että

Pyhällä Raamatulla on ollut maailmaan suurempi hyvä vaikutus kuin millään muulla kirjalla, joka on koskaan julkaistu – Syy Raamatun hyvään vaikutukseen on se, että se on innoitettu ja sisältää Herran sanan, jonka Hän antoi profeetoilleen, jotka kirjoittivat ja puhuivat Pyhän Hengen johtamina aina maailman alusta saakka.¹⁵

Joseph Fielding Smithin teologisilla tulkinnoilla on ollut merkittävä vaikutus MAP-kirkon jäsenistön valtavirran ajatusmaailmalle, ja hänen toteamuksensa Raamatusta vastaa edelleen tuon valtavirran näkemyksiä sen arvosta. Arvostus näkyy myös käytännön tasolla: esimerkiksi aikuisten neljän vuoden syklisessä pyhäkouluohjelmassa Vanhaa testamenttia käsitellään yksi vuosi ja Uutta testamenttia toinen vuosi.

Suhtautumisessa on havaittavissa myös muutoksia. Mormonijohtajien tärkeimmistä puheista tehdyt tutkimukset osoittavat, että he lainasivat Raamattua huomattavasti useammin kuin muita pyhiä kirjoituksia aina 1980-luvulle saakka. Myös Joseph Smith itse lainasi Raamattua paljon enemmän kuin *Mormonin kirjaa*, vaikka jälkimmäinen olikin hänen perustamansa kirkon keskeinen, muista kirkoista erottava elementti. Raamattuun vetoaminen ja kirkon esittämän sanoman koettu yhteensopivuus Raamatun ajatusmaailman kanssa olivatkin kiistatta mormonismin varhaisia menestystekijöitä.¹⁶ Nämä kaksi pyhää kirjaa alettiin nopeasti nähdä toisiaan tukevinä teoksina, jotka todistivat Jumalan työstä ihmiskunnan ja liittokansansa parissa. Vanhan testamentin profeetta Hesekielin sanoja Juudan ja Efraimin puusauvojen yhdistymisestä ”yhdeksi ja samaksi sauvaksi” tulkitaankin mormonien keskuudessa profetiana Raamatun ja *Mormonin kirjan* identtisestä sanomasta viimeisten aikojen ihmiskunnalle.¹⁷

Raamatun painottaminen on viime vuosina selkeästi vähentynyt *Mormonin kirjaan* kohdistetun mielenkiinnon vuoksi. Kirkon presidenttinä 1980-luvulla toiminut Ezra Taft Benson (1899–1994) ja hänen *Mormonin kirjaa* painottanut presidenttikautensa on yksi tärkeä syy muutokselle, joka on vahvistanut fokusta erityisesti Joseph Smithin välittämään ilmoitukseen nykyaikana. Kirkon johtajat kehottavat silloin tällöin jäsenistöä kampanjanomaisesti lukemaan *Mormonin kirjan* kannesta kanteen, mutta vastaavia Raamattuun liittyviä kehoituksia ei juuri anneta. Nuorten opettamisessa erityisen paljon käytetyt muinaiset sankarihahmot taas ovat voittopuolisesti *Mormonin kirjasta* poimittuja. Raamatun väheksymisestä ei sinänsä ole kysymys; sen sijaan on muistettava, että kaikki pyhät kirjoitukset ovat mormoneille osia saman pyhän historian jatkumosta, jossa Jumala on ilmoittanut itsensä ihmiskunnalle eri aikakausina.

Kuten edellä todettiin, mormonit eivät pidä Raamattua erehtymättömänä tai virheettömästi käännettynä. Näkemys on nykyajan kristinuskossa hyvin yleinen, vaikka monet fundamentalistikris-

8 Givens 2009, 24.

9 Alkuperäisistä teksteistä ks. Jensen & Woodford & Harper 2009.

10 Givens 2002, 62–88.

11 Lehtipuu & von Weissenberg 2017.

12 Maffly-Kipp 2015, 125.

13 MAP-kirkon suomenkieliset pyhät kirjoitukset sisältävällä internetsivulla (<https://www.lds.org/scriptures?lang=fin>, haettu 22.10.2017) Raamattua ei tosin tuntemattomasta syystä ole listattu lainkaan, edes muualle ohjaavan linkin muodossa. Raamatun teksti vuorostaan puuttuu ilmeisesti tekijänoikeussyistä.

14 Esimerkiksi Joseph Smith totesi uskovansa ”Raamattuun sellaisena kuin se lähti alkuperäisten kirjoittajien kynästä”; Smith 1985, 326.

15 Smith 1982, 166.

16 Barlow 2013, 47–49 ja 245–246. Tässä yhteydessä on hyödyllistä muistaa, ettei kirkon 1830-luvun alun toimintaan vielä kuulunut temppelien ja moniavioisuuden kaltaisia opillisia innovaatioita.

17 Hes. 37:15–23; mormonitulkinnasta tarkemmin ks. Meservy 1987.

tityt edelleen pitävät kiinni Raamatun erehtymätömyydestä. Joseph Smith itse oli aikakaudelleen tyyppillinen raamattu-uskovainen, joka piti sen kertomuksia historiallisesti tosina ja esimerkiksi Aadamia ja Eevaa historiallisina, noin 6 000 vuotta aiemmin eläneinä henkilöinä. Toisin kuin monet aikalaisensa Smith ei kuitenkaan seurannut sola scriptura -periaatetta, eikä hän siten pitänyt Raamattua kaiken kattavana ja riittävänä elämänohjeena kristityille.¹⁸ Tämä heijastui luonnollisesti *Mormonin kirjan* julkaisemisessa, ja vielä nyky-mormonismissakin muun muassa uskossa avoimeen kaanoniin ja nykyjohtajien auktoriteettiin Jumalan sanan ilmoittajina.

Mormonit menevät kuitenkin monia muita pidemmälle uskossaan Raamatun epätäydellisyyteen, koska käännöshaasteiden lisäksi painotetaan myös merkittäviä puutteita sen tekstien eteenpäin välittämisessä kautta vuosisatojen. Vaikka suurin osa käsitteistöjen eroavaisuuksista koskee varsin merkityksellisiä asioita, jotkut mormonijohtajat ovat painottaneet näitä piirteitä esimerkkinä Raamatun riittämättömyydestä. Ongelmaksi muodostuu siis translaation lisäksi transmissio, sillä *Mormonin kirjan* mukaan

monta selkeää ja kallisarvoista asiaa on otettu pois siitä kirjasta, joka on Jumalan Karitsan kirja – näiden asioiden tähden, jotka on otettu pois Karitsan evankeliumista, tavattoman monet kompastuvat –.¹⁹

Ei ole täysin selvää, mitä nämä asiat olisivat, mutta ne liittyvät mormonismien ajatukseen Jumalan ilmoitusten opillisesta samankaltaisuudesta kaikkina ihmiskunnan aikakausina. Siten mormonit uskovat esimerkiksi Vanhan testamentin profeettojen tienneen Jeesuksen roolista ihmiskunnan Vapahtajana ja jossakin määrin suorittaneen yleensä Uuden testamentin kristilliseen aikaan sijoitettuja toimituksia, kuten kasteita. Esimerkiksi Adam tunsu Jeesuksen tulevan tehtävän, ja Jeesus itse oli Vanhan testamentin Jumala pre-eksistentissä roolissaan.²⁰ Kuten mormonien *Church News* -lehdessä todettiin:

Jos meillä olisi Vanha testamentti sellaisena kuin se alun perin kirjoitettiin, ihmiskunnalla olisi mitä voimallisin –

erehtymätön – todistus siitä, että Jeesus Nasaretilainen todella oli Kristus, että Hän antoi lain Moosekselle, että hän oli Abrahamin, Iisakin ja Jaakobin Jumala, ja että Hänen tulonsa maailmaan ennustettiin selkeästi yksityiskohtaisella tavalla, pyhissä teksteissä.²¹

Raamatun olemassa olevia tekstejä pidetään mormonien parissa yleensä keskenään eriarvoisina, vaikka asiaa ei aktiivisesti pidetäkään esillä. Mormonit eivät ole tässä yksin, sillä Raamatun sisältö on synnyttänyt kristinuskon parissa kirjavia mielipiteitä sekä ennen kaanonin muotoutumista että sen jälkeen. Selkein esimerkki tästä lienevät Vanhan testamentin apokryfikirjat, joilla ei ole protestantisessa perinteessä samaa arvoa kuin katolisessa ja ortodoksisessa perinteessä. Mormonit eivät käytä apokryfikirjoja, ja kirkon suhtautuminen näihin teksteihin kanonisoitui jo Joseph Smithin valmistellessa omaa raamattuversiotaan:

Niissä on paljon sellaisia asioita, jotka ovat totta, ja suurimmaksi osaksi ne on käännetty oikein; niissä on paljon sellaisia asioita, jotka eivät ole totta ja jotka ovat ihmiskätkettyjä tekemisiä lisäyksiä. – [S]ille, jonka Henki valaisee, ne ovat hyödyksi.²²

Toinen varsin tunnettu esimerkki on Martti Lutherin suhtautuminen joihinkin Uuden testamentin kanonisiin kirjeisiin, joita hän piti opillisista syistä vähempiarvoisina ja siirsi ne siten Raamatun liitteeksi kutsuen Jaakobin kirjettä jopa ”olkiseksi epistolaksi”. Joseph Smith ei väheksynyt näitä kirjeitä, mutta piti sen sijaan Vanhan testamentin laulujen laulua jumalallista innoitusta vailla syntyneenä. Tärkeä edesmennyt mormoniteologi ja -johtaja Bruce R. McConkie (1915–1985) piti sitä jopa ”raamatullisena roskana”.²³

Vaikka Raamattu on mormonien mukaan säilynyt meidän aikoihimme epätäydellisenä kirjakoelmana, sen olemassaolo nähdään tärkeänä edellytyksenä ihmiskunnan hyvinvoinnille ja Jumalan ilmoitukselle Joseph Smithin kautta nykyajan. Jumala piti huolen siitä, että ihmiskunta saisi vastaanottaa Raamatusta puuttuvan ymmärryksen ja opilliset näkökohdat uuden ilmoituksen ja avoimen kaanonin välityksellä:

Nämä viimeiset aikakirjat, jotka olet nähnyt pakanoiden keskuudessa, tulevat vahvistamaan todeksi ne ensimmäiset, jotka ovat Karitsan kahdeltatoista apostolilta, ja ilmaisemaan ne selkeät ja kallisarvoiset asiat, jotka on otettu niistä pois.²⁴

Näihin ”viimeisiin aikakirjoihin” lukeutuvat mormonien kolme muuta pyhää kirjaa, mutta *Mormonin kirjan* profetia muiden aikakirjojen esiintulosta sisältää kuitenkin ajatuksen myös sellaisista pyhistä kirjoituksista, joita ei ole vielä löydetty tai ilmoitettu. Mormonit ovat osin tästä syystä osoittaneet 1940-luvulta lähtien mielenkiintoa esimerkiksi Kuolleenmeren käärejä ja Nag Hammadin koelmaa kohtaan.²⁵ Kirkko on vuosien saatossa panostanut merkittävästi niiden kansainväliseen tutkimukseen Brigham Youngin yliopiston tutkijoiden välityksellä, ja niistä on erityisesti maallikkotasolla toisinaan toivottu tukea mormonismiin opeille ja Joseph Smithin profetalliselle asemalle. Virallisella tasolla tällaista intoa hillitään kuitenkin nykyisin muun muassa toteamalla, että mormonien ja Qumranin yhteisön uskomuksissa on sekä yhteneväisyyksiä että eroavaisuuksia.²⁶

RAAMATUNKÄÄNNÖKSET

Mormonit käyttävät samoja raamatunkäännöksiä kuin esimerkiksi protestantit ja katoliset ympäri maailman. Eri kielialueilla pyritään usein valitsemaan teologisesti konservatiiviset käännökset, jotka yleensä kuvaavat Jeesuksen jumalallista roolia perinteisten käsitysten mukaisesti. Käytännössä kirkko on viime vuosina arvioinut käännöksen sopivuutta teettämällä kirjaimellisen englanninkielisen käännöksen noin 90 avainjakeesta ja vertaamalla niitä kuningas Jaakon raamatunkäännöksen tekstiin. Toisin kuin esimerkiksi Jehovan todistajilla, jotka käyttävät kirkkokuntansa piirissä tuotettua ”Uuden maailman käännöstä”, ei siis ole olemassa erillistä ”mormonien Raamatua”. Myöhemmin käsiteltävä Joseph Smithin raamattuversio sekä kirkon englannin ja espanjan kielillä julkaisemiin raamatulaitoksiin sisältyvä viiteapparaatti tuovat kuitenkin oman värinsä mormonien raamatunkäyttöön.

Suomen mormonit käyttävät evankelisluterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna

1992 hyväksymää Raamatun suomennosta, joka syrjäytti aikaisemmin käytetyn vuoden 1933/1938 suomennoksen. Kirkon Suomessa tuotettu materiaali sekä käännökset englanninkielisistä oppikirjoista ja johtajiston puheista sovitaan siten tämän uuden suomennoksen tekstiin, sikäli kuin ne sisältävät lainauksia Raamatusta. Ruotsissa on puolestaan siirrytty vuoden 1917 kirkkoraamatusta Folkbibeln-käännökseen, joka on erityisesti konservatiivisempien kristittyjen suosiossa. Ruotsin mormonien parissa nouseekin esille Suomessa toistaiseksi vähän huomiota saanut kysymys: Raamatun vanhimmille käsikirjoituksille monin kohdin uskollisempaa Bibel 2000 -käännöstä ei hyväksytä, ilmeisesti koska sen koetaan olevan liian liberaali muun muassa kristologiaan liittyvissä asioissa. Sakankielisistä Raamatuista esimerkiksi Joseph Smithillä oli aikanaan hyvää sanottavaa Martti Lutherin käännöksestä, ja kirkko käytti sittemmin Lutherin korjattua käännöstä ennen siirtymistään katolisen kirkon vuodelta 1980 peräisin olevan Einheitsübersetzung-käännöksen käyttöön. Espanjaksi kirkko julkaisi vuonna 2009 oman Raamatun laitoksensa, joka perustuu vuoden 1909 versioon Reina-Valera-käännöksestä. Uudempiakin espanjankielisiä käännöksiä on saatavilla; kirkko päätyi vanhempaan käännökseen tekijänoikeussyistä, mutta ilmeisesti myös sen konservatiivisemmän luonteen vuoksi.

---

18 Barlow 2013, 40–45.

19 *Mormonin kirja*, 1. Nefin kirja 13:28–29.

20 Kaikkein selkeimmät esimerkit näistä opillisista piirteistä ovat *Kallisarvoisen helmen ”Mooseksen kirja”* sekä *Mormonin kirjassa* aikaan ennen ajanlaskumme alkua sijoitetut tapahtumat.

21 *Church News* 1966, 16; oma käännökseni englannin kielestä.

22 *Oppi ja liitot* 91:1–2, 5.

23 Barlow 2013, 211.

24 *Mormonin kirja*, 1. Nefin kirja 13:40.

25 Sollamo & Pajunen 2015; Dunderberg & Marjanen 2005.

26 Apologeettinen maallikkoesimerkki on Seaich 1991, kun taas tutkimuksellista mormoninäkökulmaa edustaa Parry & Pike 1997. Kirkon virallisessa lehdessä asiaa käsitteleviä hiljattain esimerkiksi Skinner 2006.

Kaikkein merkittävin ja selkein esimerkki konservatiivisten raamatunkäännösten suosimisesta mormonismissa on 1600-luvulta peräisin olevaan kuningas Jaakon käännökseen (KJV) pitäytymisen englanninkielisessä maailmassa, joka käsittää lukumääräisesti noin puolet mutta vaikuttavuuden kannalta selkeästi tärkeimmän osan MAP-kirkon jäsenistöstä. Mormonismin alkuaikoina KJV oli englanninkielisen kristikunnan yleisimmin käytetty Raamattu. Varhaiset mormonijohtajat eivät kuitenkaan pitäneet kirkkoa sidottuna sen käyttöön, vaan he olivat avoimia myös toisenlaisille käännöksille, mikäli ne olisivat parempia. KJV oli siis kirkon yleisesti käyttämä Raamattu, mutta ei välttämättä kirkon virallinen Raamattu. Esimerkiksi kirkon toinen presidentti Brigham Young piti entistä parempien käännösten synnyttämistä jopa osaavan kristityn tehtävänä:

Lue Raamattua sellaisena kuin se on kirjoitettu; jos se on käännetty väärin ja maan päällä on kristittyä itseään pitävä oppinut, joka osaa kääntää sen paremmin kuin kuningas Jaakon kääntäjät, hänellä on velvollisuus tehdä niin, tai hän on kirottu.²⁷

KJV:n asema alkoi kuitenkin hiljalleen vahvistua mormonien keskuudessa jo 1800-luvulla, esimerkiksi kun Yhdysvaltain keskilännessä johtajuuskiistan tuloksena syntynyt Reorganisoitu Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko (nykyinen ”Community of Christ” eli Kristuksen yhteisö) julkaisi myöhemmin tässä artikkelissa käsiteltävän Joseph Smithin raamattuversion vuonna 1867. Brigham Youngia Utahiin seuranneet mormonit vastustivat tätä kehitysaskelta ja kasvattivat siten KJV:n tukea epäsuorasti. Heidän mielestään Joseph Smith ei ollut saanut työtään valmiiksi ja sisarkirkkojen tuolloin viileät välit olivat omiaan tuottamaan epäilyksen Smithin tekstiin kajoamisesta. Amerikkalaisessa kristillisyydessä KJV:n tukemisesta tuli tuona aikakautena myös merkki ”tosi amerikkalaisuudesta”, kun epäilyttävinä pidetyt katoliset maahanmuuttajat käyttivät muuta versiota.²⁸

Tärkeimmät askeleet KJV:n aseman virallistamisessa otettiin kuitenkin vasta 1900-luvulla J. Reuben Clarkin (1871–1961) johdolla. Hänen Utta testa-

menttia käsittelevä teoksensa *Why the King James Version* ilmestyi pian kristikunnassa kohua nostattaneen englanninkielisen Revised Standard Version -käännöksen jälkeen vuonna 1956. Kirja ei sinänsä ollut kirkon virallinen kannanotto raamattukysymykseen. Sen kirjoittaja kuului kuitenkin kirkon korkeimpaan johtoon ja sai julkista tukea päätelmilleen monilta muilta johtajilta, eivätkä eri mieltä olleiden johtajien (muun muassa silloinen presidentti David O. McKay) mielipiteet tulleet julkisuuteen. Kirjoittajan konservatiiviset näkemykset saavuttivat siten kirkossa laajasti hyväksytyä asemaa, jota oli vaikea kyseenalaistaa.²⁹ Clark myönsi kirjassaan, ettei hänellä ollut koulutusta teologian tai Raamatun kielten alalla. Kirjassa esitetyt näkemykset perustuvatkin siten pitkälti konservatiivisten raamatuntutkijoiden argumentteihin, joita Clark täydensi omilla mormonismiin liittyvillä argumenteillaan. Hänen mielestään KJV oli opillisesti puhtaampi kuin uudemmat englanninkieliset käännökset, perustui parempiin käsikirjoituksiin ja oli myös kielellisesti ylivertainen ja elegantein pyhien asioiden sekä Jeesuksen roolin ja tekojen käsittelyssä. Clarkia häiritsevät lisäksi uudempien käännösten tekemät muutokset perinteisiin ja rakastettuihin jakeisiin, vaikka muutokset perustuivatkin parhaimpaan silloiseen tutkimukseen. Kontrasti edellä mainittuun Brigham Youngin näkemykseen on tältä osin ilmeinen.³⁰

KJV:n siirtymä yleisesti käytetystä käännöksestä MAP-kirkon viralliseksi englanninkieliseksi Raamatuksi sai sinettinsä vuonna 1979, jolloin kirkko julkaisi oman KJV-laitoksensa. KJV:n tekstiä ei ole muutettu, mutta teoksen viiteapparaatti sisältää ristiviitteet Raamatun lisäksi mormonien muihin pyhiin kirjoituksiin. Alaviitteisiin on myös lisätty mainintoja vaihtoehtoisista sanakäännöksistä hepreasta ja kreikasta sekä Joseph Smithin versiossaan tekemiä muutoksia. Lisäksi Raamatun lukujen otsakkeet on kirjoitettu eisegeettisesti mormonismin teologian näkökulmasta, ja teokseen sisältyy pitkä ”Bible Dictionary” -sanakirja, jossa mormoniteologian vaikutteet ovat ilmeiset.³¹ Vuonna 1992 kirkon ensimmäinen presidenttikunta vahvisti uudelleen KJV:n aseman kirkon virallisena käännöksenä. Se totesi Jumalan ilmoittaneen pelastussuunnitelmansa selkeästi kirkon presidenttien eli nykyajan pro-

feettojen kautta, ja siten eri Raamatun versioiden paremmuutta tulisi arvioida niiden yhteensopivuudella niiden ilmoitusten kanssa, ei eri tekstivariantteja vertaillen. Lisäksi

[v]aikka muut Raamatun versiot voivat olla kuningas Jaakon käännöstä yksinkertaisempia lukea, opillisissa asioissa myöhempien aikojen ilmoitus tukee kuningas Jaakon käännöstä muiden englanninkielisten käännösten sijaan. Kaikki kirkon presidentit profeetta Joseph Smithistä lähtien ovat tukenet kuningas Jaakon käännöstä kehittämällä kirkkoa käyttämään sitä.³²

Kuten yllä ilmenee, kirkon johdon mielessä tärkeimmät syyt KJV:hen pitäytymiselle ovat kytkökset kirkon oppiin ja perinteeseen. Mormonismin muidenkin pyhien kirjoitusten kieli on KJV:n tyylistä vanhaa englantia, ja tarve kirjoitusten keskinäiseen koheesioon vahvistaa edelleen halua pitäytyä KJV:ssä. Mormonit käyttävät englanniksi myös KJV:n tyylistä rukouskieltä niin pronominien (muun muassa ”thee” ja ”thou”) kuin verbipäätteidenkin (esimerkiksi ”sayest” ja ”doest”) osalta. Voidaankin ajatella, että KJV:n sanastosta on mormonismissa tullut samanlaista pyhyden kieltä, jota sanskriitti edustaa hindulaisuuden Veda-kirjallisuudessa ja arabia islamin Koraanissa.³³ KJV:n merkitys nykymormonismissa on monella tavalla tärkeä: se ylläpitää yhteyttä Joseph Smithin aikaan, jumalallisen ilmoituksen lähteeseen esimerkiksi rukousten sekä muiden pyhien kirjoitusten kielimuotona ja mormonismin tulkintaan Jeesuksen asemasta sekä Vanhassa että Uudessa testamentissa.³⁴

Viimeisimpien tutkimusten mukaan KJV:n käyttö on englanninkielisessä maailmassa edelleen yllättävän yleistä, vaikka kirjakaupoissa onkin tarjolla lukuisia uudempia käännöksiä. Yli puolet amerikkalaisista raamatunkäyttäjistä lukee KJV:tä, kun taas evankelikaalien suosimaa New International Version (NIV) -käännöstä käyttää noin 20 % lukijoista. Tutkimukseen osallistuneista seurakunnista noin 40 % käyttää KJV:tä ja noin 20 % NIV:tä, kun taas ekumeenisen National Council of Churchesin tukema New Revised Standard Version (NRSV) -käännös on seurakunnallisessa käytössä kolmanneksi suosituin, noin 10 %:n osuudella. Mormonit

ovat siis KJV:n käyttäjinä osa valtavirtaa, jonka pitäytymistä vanhaan käännökseen tuntuisi ainakin osaksi selittävän edellä mainittu kokemus KJV:n edustamasta pyhyden kielestä.³⁵ Modernimpaa englantia hyödyntävä New King James Version (NKJV) -käännös ei sekään siis näytä saaneen merkittävää jalansijaa amerikkalaisessa kristinuskossa.

Toisaalta KJV:n käytössä voidaan tunnistaa myös haasteita. Sen on esimerkiksi todettu perustuvan huonoon käsikirjoitus pohjaan ja sen kääntäjien heprean kielen taito on osoittautunut puutteelliseksi. KJV:n sanamuotojen käyttämisestä on puolestaan syntynyt opillisia ongelmia, kun noihin sanamuotoihin tukeutuvat fraasit tai teologiset selitykset mormonien oppikirjoissa ja johtajien puheissa menettävät merkityksensä muissa raamatunkäännöksissä. KJV:n käyttö voi siis vaikeuttaa esimerkiksi lähetystyön tekemistä, kun sen tekstistä nousevat opilliset selitykset eivät vastaakaan mormonismiin tutustuvan henkilön omassa raamatunkäännöksessä olevaa tekstiä.³⁶ Erityisesti nuorten jäsenten on vuorostaan vaikea ymmärtää KJV:n vanhahtavaa englantia. Toistaiseksi mormonit ovat kuitenkin kokeneet KJV:n hyödyt sen ongelmia selkeästi suurempina.

27 Young 1871, 226–227; oma käännökseni englannin kielestä.

28 Barlow 2013, 166–170.

29 Barlow 2013, 191.

30 Clark 1956. Clarkin hyödyntämien auktoriteettien argumentointia KJV:n puolesta on sittemmin tarkastellut esimerkiksi Carson 1979.

31 Anderson 1979. Esimerkkejä apostoli Bruce R. McConkien kirjoittamien otsakkeiden sisältämästä eisegeesistä antaa Barlow 2013, 232–233. Kirkon KJV-laitoksessa olevat erityispiirteet sisältyvät myös vuonna 2009 espanjaksi julkaistuun laitokseen.

32 Ensimmäinen presidenttikunta 1992; oma käännökseni englannin kielestä. Uudempia kirkollisia käsitteitä KJV:stä käsittelee Jackson 2011.

33 Barlow 2013, 196.

34 Head 2012.

35 Goff & Farnsley II & Thuesen 2017, 9–11.

36 Hardy 2012, 30–34.

JOSEPH SMITHIN RAAMATUNKÄÄNNÖS

MAP-kirkolla olisi halutessaan mahdollisuus julkaista oma versionsa Raamatun tekstistä. Tämä versio on Joseph Smithin raamatunkäännös (JSR), yksi Smithin merkittävimpiä mutta vähiten huomiota saaneita projekteja. Kuten aikaisemmin todettiin, mormonismiin kuuluu ajatus Raamatun tekstin käännösten ja transmission ongelmista, jopa niin että Raamatun kirjoista uskotaan poistetun kristinuskon kannalta tärkeitä opetuksia, joiden palauttamisesta ihmiskunnalle Jumala tulisi aikanaan huolehtimaan. Sinänsä ajatus raamatunkäännösten epätäydellisyydestä oli jo 1800-luvulla varsin yleinen, ja monet yrittivät ”parantaa” Raamattua selventämällä sen kieltä tai tekemällä varhaisimmille käsikirjoituksille uskollisempia käännöksiä. JSR kuuluu tähän laajempaan Raamatun parantamispyrkimysten kategoriaan, mutta erottuu kuitenkin selkeästi useimmista muista pyrkimyksistä metodinsa osalta.

JSR ei ole käännös kieleltä toiselle sanan perinteisessä merkityksessä. Joseph Smith ei hallinnut hepreaa, arameaa tai kreikkaa, eikä hänellä ollut käytettävissään Raamatun kirjojen varhaisia käsikirjoituksia. Sen sijaan hän näki JSR:n valmistelun osana profetallista kutsumustaan, jossa tärkeimmät työkalut olivat kuningas Jaakon raamatunkäännös ja jumalallinen innoitus; jälkimmäistä kuvaa JSR:stä joskus käytetty nimitys ”inspiroitu versio” tai ”innoitettu raamatunkäännös”. Smithin mielestä ihminen, Raamatun kirjoittajat mukaan lukien, ei pysty täysin ilmaisemaan Jumalan antamia ilmoituksia. Siksi heidän kirjoituksensa olivat korjattavissa ja paranneltavissa, kun ymmärrys Jumalan tarkoituksiperistä ja totuuksista tuli selkeämmäksi. Toisin sanoen pyhiä ja koskemattomia ovat Jumalan antamat totuudet, eivät niinkään niistä vajavaisella ymmärryksellä kirjoitetut tekstit teksteinä.³⁷ Tämä ajattelutapa muistuttaa esimerkiksi Uuden testamentin evankelistojen työtä: he muokkasivat ja muuttivat olemassa olevista teksteistä uudet nykyisin tuntemamme neljä evankeliumia, jotka vastasivat heidän käsityksiään Jeesuksen työstä ja olemuksesta.³⁸

Joseph Smith työskenteli JSR:n parissa kesästä 1830 lähtien koko loppuelämänsä ajan, kuitenkin niin että pääasiallinen toiminta ajoittui vuosille 1830–1833. Työ eteni vaiheittain Smithin tehdessä

merkintöjä omaan Raamattuunsa ja sanellessa tekstiä kirjureilleen. Aikaisempia muutoksia saatettiin korjata yhä uudelleen, kun taas joskus palattiin lopulta takaisin KJV:n alkuperäiseen muotoiluun. Joihinkin Raamatun kirjoihin ei tehty mitään muutoksia, kun taas esimerkiksi Genesisen alkuun lisättiin huomattava määrä materiaalia. Smith ei missään vaiheessa katsonut JSR:n olevan täysin valmis, eikä sitä onnistuttu julkaisemaan hänen elinaikanaan. Merkintöjä sisältänyt Raamattu ja kirjureiden käsikirjoitukset jäivät Smithin kuoleman jälkeen hänen ensimmäisen vaimonsa Emma Smithin haltuun. Vuonna 1866 tämä lainasi käsikirjoitukset Reorganisoitulle kirkolle, joka julkaisi JSR:n vuonna 1867.³⁹

Mormonien raamattusuhdetta tutkineen Philip Barlow'n näkemyksen mukaan JSR:n muutokset (3410 jaetta) KJV:n tekstiin voidaan jakaa luonteensa osalta kuuteen eri tyyppiin:

- 1) Pitkät uudet jaksot ilman vastaavuuksia KJV:ssä;
- 2) Tulkinnalliset selvennyslisäykset, kuten ”toisin sanoen – –”;
- 3) Raamatun sisäisiä ristiriitaisuuksia poistava harmonisointi;
- 4) ”Maalaisjärkeen” perustuvat muutokset. Joseph Smithin mielestä esimerkiksi täydellisen Jumalan ei tarvitse tehdä parannusta eikä tämä saata ketään kiusaukseen;
- 5) Kielipilliset parannukset ja teknisluonteiset selvennykset;
- 6) Muut satunnaiset muutokset.⁴⁰

JSR:n merkittävimmät muutokset on kanonisoitu *Kallisarvoiseen helmeen ”Mooseksen kirjana”* ja uutena versiona Matteuksen evankeliumin 24. luvusta. *Mooseksen kirja* kirjoittaa uusiksi Genesisen alkuluvut, ja painottaa muun muassa mormonismien näkemystä Jeesuksen sanoman ilmoittamisesta kaikkina maailmanhistorian aikakausina Aadamista alkaen. Se kuvaa myös Raamatussa ohimennen mainittavan Henokin vaiheita ja kertoo tämän vuoropuhelusta inhimillistä surua ihmiskunnan pahuuden vuoksi tuntevan, itkevän Jumalan kanssa. Siinä missä raamatuntutkimus pitää Genesisen kahta luomiskertomusta (1. Moos. 1–2) Pentateu-

kin eri lähteiden erillisinä selostuksina luomisesta, JSR kuvaa ensimmäisen kertomuksen hengellisenä ja toisen kertomuksen fyysisenä luomisena.⁴¹ Kanonisoimattomista muutoksista merkittävä on muun muassa Genesiksen viimeiseen lukuun lisäty tekstijakso. Siinä Jaakobin poika Joosef profetoi Mooseksesta ja tulevasta Joosef-nimisestä profetasta (Joseph Smith), joka käyttäisi Raamatun ja *Mormonin kirjan* sanoja yhdistettynä todistuksena Jumalasta. Tämäkin muutos painottaa siis mormonismia oppia Jumalan ilmoitusten pysyvyydestä ja ajattomuudesta.⁴²

MAP-kirkon suhtautuminen JSR:ään on kokenut merkittäviä muutoksia. Kuten edellä todettiin, Joseph Smith itse ei katsonut saaneensa projektiaan valmiiksi. Reorganisoitu kirkko julkaisi kuitenkin JSR:n omana Raamattunaan vuonna 1867 ja piti julkaisemista Jumalan merkinä siitä, että se oli Smithin kuoleman jälkeisen johtajaseuraantokiistan voittaja ja Smithin uskonnollisen perinnön ainoa legitiimi vartija. Brigham Youngia Utahiin seuranneet mormonit vuorostaan painottivat JSR:n keskeneräisyyttä ja epäilivät, että keskilämmen mormonit olivat sormeilleet Smithin työtä. Asenteet kääntyivät 1900-luvun toisella puoliskolla pääläelleen, pitkän kehityskaaren päätteeksi. Reorganisoitu kirkko on historiallisen raamatuntutkimuksen tulosten myötä etääntynyt JSR:stä ja pitää sitä nykyisin yhtenä monista käännöksistä. Sitä kunnioitetaan enemmänkin esimerkkinä Joseph Smithin hengellisistä pohdintoista kuin innoitettuna ilmoituksena Jumalalta. MAP-kirkko puolestaan on ottanut JSR:n entistä laajemmin käyttöön saatuaan ensin tutkia Reorganisoitun kirkon omistamia käsikirjoituksia.⁴³ Sinetti JSR:ää koskevien asenteiden kehitykselle Utahin kirkon osalta oli sen vuonna 1979 julkaisema oma KJV-laitos, jonka viiteapparaattiin on integroitu yli 600 JSR:ssä tehtyä muutosta. Tämän lisäksi pidempiä osioita on sisällytetty erilliseen liitteeseen.⁴⁴

Suomeksi mormonit saivat JSR:n muutoksia käyttöönsä virallisesti vuonna 2002, kun kirkko julkaisi uudet suomenkieliset käännökset Raamatun ulkopuolisista pyhistä kirjoistaan ja sisällytti osia JSR:stä kirjakokoelman ”Pyhien kirjoitusten oppaan” liitteeksi. Liitteen alkuteksti viestii mormonismia nykyajattelua JSR:n luonteesta: ”Herra

innoitti profetta Joseph Smithiä palauttamaan Raamatun tekstiin totuuksia, jotka olivat kadonneet tai muuttuneet alkuperäisten sanojen kirjoittamisen jälkeen”.⁴⁵ Käytännössä tälle näkemykselle ei ole löydetty tukea varhaisimpien käytettävissä olevien käsikirjoitusten tutkimuksesta. ”Alkuperäiset” käsikirjoitukset eivät vuorostaan ole saatavilla, jos sellaisia voidaan Raamatun kirjojen syntyprosessin monimutkaisuuden vuoksi ylipäätään puhua. Myös konservatiivisten mormonitutkijoiden parissa on muistutettu, ettei koko JSR:ää voida ongelmattomasti pitää Smithin saamana ilmoituksena.⁴⁶ Tästä huolimatta on varsin tavallista, että mormonit ajattelevat Smithin tekemien muutosten vastaavan Raamatun alkuperäistä sisältöä. Erityisen tärkeään asemaan nousevat *Mooseksen kirjan* opilliset näkemykset maailman luomisesta ja sen varhaisesta historiasta. Samoin JSR muistuttaa, että Jeesukseen Kristukseen liittyvät perusopetukset ja uskonnolliset toimitukset tunnettiin jo Vanhan testamentin aikana, mikä painottaa mormonismia ajatusta

37 Barlow 2013, 62.

38 Räisänen 2010, 67–69; Ehrman 2005, 212–216.

39 Matthews 1975, 97–109. Reorganisoitu kirkko (nyk. ”Kristuksen yhteisö”) omistaa edelleen Smithin Raamatun ja JSR:n käsikirjoitukset. MAP-kirkon tutkijat ovat sittemmin julkaisseet käsikirjoitusten kriittisen laitoksen; ks. Jackson & Matthews & Faulring 2004.

40 Barlow 2013, 54–57. Tunnustuksellisen näkökulman JSR:n muutosten luonteesta antaa esimerkiksi Matthews 1975, 253.

41 Barlow 2013, 52.

42 Esimerkkejä Joseph Smithin tekemistä muutoksista analysoi tarkemmin mm. Räisänen 2010, 71–80 sekä Räisänen 1984.

43 Sherry 1995. Varsinkin Matthews'n työ oli merkittävässä asemassa Utahin kirkon asenneilmaston muuttumisessa.

44 Matthews 1982, 391.

45 Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko 2002, 215; vrt. yllämainitut kuvaukset *Mormonin kirjasta*, 1. Nefin kirja 13: 28–29, 40. Ajatus alkuperäisten tekstien palauttamisesta on osin myös esimerkiksi Matthews'n näkemys, jota on Reorganisoitun kirkon piiristä kritisoitu haitallisena mormonien raamattukäsitykselle; ks. Sherry 1995, 199–200.

46 Skousen 2005, 460–461.

Jeesuksessa toteutuneiden Jumalan lupauksen ja totuuksien ajattomasta luonteesta.⁴⁷

Tätä taustaa vasten kirkon nykysuhtautuminen JSR:ään voidaan nähdä osin ristiriitaisena, mutta samalla varsin pragmaattisena. Vaikka JSR:ää yhtäältä pidetään Jumalan ilmoituksena, kirkko ei toisaalta kuitenkaan ole halunnut julkaista JSR:ään pohjautuvaa Raamatun omana kirjanaan ja käyttää sitä virallisena raamatunkäännöksenään. Se halunee tällä välttää liiallisen eriytymisen muista kirkkokunnista, sillä vaikka KJV onkin käännöksenä vanhentunut, sitä kunnioitetaan englanninkielisessä kristikunnassa laajalti. Muille tuntemattomaan JSR:ään siirtyminen asettaisi mormonit tältä osin samaan lähestymistapaan hankaloittavaan kategoriaan Jehovan todistajien ja heidän käyttämänsä Uuden maailman käännöksen kanssa.⁴⁸

RAAMATUN TULKINTA

Kuinka mormonit sitten tulkitsevat Raamatun sisältöä? Minkään järjestäytyneen uskonnon kannattajilla ei ole täysin yhtenäistä tapaa tulkita pyhiä kirjoituksiaan, mutta johtajien näkemysten ja uskonkunnan tuottamien materiaalien pohjalta voidaan yleensä hahmotella edustavia suuntaviivoja. Yhtä tärkeä kysymys koskee tulkinnan filosofista pohjaa, toisin sanoen, mikä ohjaa tulkintojen tekemistä? Esimerkiksi katolinen traditio nojaa avoimesti Raamatun itsensä lisäksi kirkolliseen perinteeseen. Puhtaalta eksegeesiltä kuulostavan protestanttisen sola scriptura -periaatteen soveltaminen nojaa sekin käytännössä protestanttisessa perinteessä vallitseviin ajattelutapoihin ja tulkintoihin. Kokonaisuuden kannalta on lisäksi tärkeä ymmärtää, millainen suhde mormonismilla on tieteelliseen raamatuntutkimukseen ja sen tuloksiin.

Yleisellä tasolla mormonien raamatuntulkintaperinnettä voidaan luonnehtia konservatiiviseksi. He tunnustavat Raamatun sisällön olevan osin aikasidonnaista ja vanhentunutta. Esimerkiksi Paavalin kommentit naisen vaikenemisesta seurakunnassa ovat saaneet vain osittaista vastakaikua: mormoninaiset rukoilevat, puhuvat ja opettavat seurakunnista aina maailmanlaajuisen ”yleiskonferenssin” tasolle asti, vaikka kirkon papillinen johto onkin täysin miesten käsissä. Toisaalta mormonit

pyrkivät painottamaan näkökulmia, jotka puoltavat perinteisiä käsityksiä Raamatun kirjoittajista, sanomasta ja sisällöstä. Siinä missä useat tieteenalat ovat osoittaneet esimerkiksi näkemykset suhteellisen hiljattain tapahtuneesta maailmanlaajuisesta vedenpaisumuksesta mahdottomiksi, mormonismi pitää kiinni Nooan tarinan ja useimpien muidenkin Raamatun kuvausten historiallisesta autenttisuudesta.⁴⁹ Tulkintaperinteessä voidaankin nähdä piirteitä myös fundamentalismista, joka ei ole niinkään Raamatun kirjaimellisuuteen kuin sen erehtymättömään luonteeseen uskomista.⁵⁰ Erityisen selkeästi nämä piirteet nousevat esiin, kun tarkastellaan suhtautumista 1800-luvun lopulta ponnistaneeseen historialliseen raamatuntutkimukseen.

Mormonismi sisältää siemeniä monenlaisiin asenteisiin raamatuntutkimuksen tuloksia kohtaan. Yhtäältä pyhien kirjoitusten tekstejä itsessään ei pidetä pyhinä ja koskemattomina. Ihmisen kyky välittää Jumalan ilmoituksia nähdään rajallisena, ja siten esimerkiksi Joseph Smith oli valmis muuttamaan Raamatun tekstiä parhaaksi näkemällään tavalla, kuten hän muutti omiakin ilmoituksiaan. Raamatun käsikirjoitusten tekstikritiikin tulokset eivät siis itsessään muodosta mormoneille ongelmaa, elleivät ne ole ristiriidassa aikaisempiin käännöksiin perustuvien opillisten tulkintojen ja painotusten kanssa. Näihin kuuluvat esimerkiksi Jeesukseen liitetyt ennustukset Vanhassa testamentissa ja Uuden testamentin kuvaukset Jeesuksen jumalallisesta luonteesta. Toisaalta *Mormonin kirja* ja muut kanoonisoidut ilmoitukset olettavat Vanhan testamentin tapahtumien ja henkilöiden olevan historiallisesti tosia, esimerkiksi viittaamalla muinaisten patriarkkojen ilmestymiseen näyssä Joseph Smithille. Mormonien pyhien kirjoitusten kaanonin välisen koheesion ylläpitäminen siis ajoittain lähes pakottaa perinteisiin näkemyksiin Raamatun tekstien kirjoittajien henkilöisyydestä ja sen kuvaamien tapahtumien historiallisesta autenttisuudesta, vaikka nykyaikainen raamatuntutkimus osoittaisikin näkemysten ongelmallisuuden.⁵¹

Johtajiston parissa esiintyi erityisesti 1900-luvun alkupuolella periaatteellista avoimuutta raamatuntutkimuksen tuloksille. Norjalais-syntyinen apostoli John A. Widtsoe (1872–1952) totesi, ettei

Raamatun kirjojen kirjoittajista aina ole varmuutta ja että muinaisten aikakausien ihmisten puutteellinen ymmärrys heijastuu väistämättä niissä tavoissa, joilla he kuvaavat maailmaa ja kokemuksiaan. Historiallisia ja vertauskuvallisia tekstiosuuksia oli Widtsoen mielestä samoin joskus vaikea erottaa toisistaan. Toisaalta Widtsoen aikalainen, apostoli James E. Talmage (1862–1933) pyrkii tärkeimmässä teoksessaan *Jeesus Kristus* harmonisoimaan Raamatun sisäisiä ristiriitoja ja käyttää lähinnä ajalta ennen raamatuntutkimuksen esiinmarssia peräisin olevaa kirjallisuutta. Mormonismin teologiseen ilmastoon 1900-luvun toisella puoliskolla eniten vaikuttaneet johtajat veivätkin lopulta asenteita selkeästi konservatiivisempaan, jopa fundamentalistiseen suuntaan. Erityisesti apostolit Joseph Fielding Smith (joka toimi kirkon presidenttinä vuosina 1970–1972) ja Bruce R. McConkie halveksuivat avoimesti raamatuntutkimuksen tuloksia. Smith piti esimerkiksi Raamatun historiankirjoitukseen liittyviä virheitä ja sisäisiä ristiriitoja käsikirjoitusten kopioijien ja kääntäjien synnä, ja raamatuntutkimusta jopa saatanaan innoittamana hyökkäyksenä Raamattua kohtaan.⁵²

Siinä missä tieteellinen raamatuntutkimus pyrkii tulkitsemaan Raamatun kirjoja ja niiden kirjoittajien intentioita vain ”vanhempien tai samanaikaisten lähteiden avulla”, toisin sanoen eksegeettisesti eikä ”myöhäisemmän oppiperinteen pohjalta”,⁵³ Smithin ja McConkienkin kannattama tulkintatapa mormonismissa on avoimen eisegeettinen. Toisin sanoen Raamattua tulkitaan nimenomaan kirkon myöhäisemmän oppiperinteen pohjalta, ja kuten kirkon ylin johtoelin asian vuonna 1992 ilmaisi, ”luotettavin tapa arvioida minkä tahansa Raamatun kohdan oikeellisuus ei ole eri tekstilähteiden vertailu, vaan sen vertaaminen *Mormonin kirjaan* ja nykyajan ilmoituksiin”.⁵⁴

Kirkon englanninkielisen Raamatun mukana julkaistava ”Bible Dictionary” -sanakirja on selkeä esimerkki tästä lähestymistavasta. *Cambridge Bible Dictionary* -teoksesta muokatun sanakirjan opillinen sisältö heijastaa vahvasti mormonitulkintoja; Barlow pitää sitä enemmänkin konservatiivisesti muotoiltuna mormoniteologian sanakirjana, joka hyödyntää raamatullista termistöä.⁵⁵ Samalla nyky-

aikana syntyneisiin pyhiin kirjoituksiin nojautuva tulkintaperinne ohjaa mormoneja pitämään Raamatun kertomuksia lähtökohtaisesti historiallisesti tosina. Uskonkappaleen Raamatun oikeellisuutta koskevaa varausta ”sikäli kuin se on oikein käännetty” tai vetoamista vertauskuvallisuuteen käytetään silloin tällöin hankalien kohtien selittämiseen, mutta kuten todettiin, esimerkiksi kertomusta Nooasta ja vedenpaisumuksesta pidetään virallisesti historiallisena. Varsinkin kirkon opetushenkilöstön on perinteisesti tullut pitää kiinni konservatiivisista kannoista.⁵⁶

Yllä mainittu sanakirja sekä Smith ja McConkie pitävät esimerkiksi Aadamin ja Eevan syntiinlänkeemusta historiallisena, noin 6 000 vuotta sitten tapahtuneena pelastushistoriallisena kehitysaskeleena, jota ennen maailmassa ei ollut kuolemaa. Kirkon nuorille aikuisille tarkoitettu oppimateriaali vuorostaan esittää Aadamin ja Jeesuksen välisen ajan noin 4 000 vuoden pituisena.⁵⁷ Luomiskerto-

47 Seely 1997.

48 JSR on kuitenkin julkaistu myös Utahin kirkon piirissä kokonaisuudessaan epävirallisesti, esimerkiksi KJV:hen vertailevana laitoksena; ks. Wayment 2005 ja Wayment 2009.

49 Parry 1998.

50 Barr 1981, 40; Räisänen 1981, 44.

51 Barlow 2013, 119–121.

52 Barlow 2013, 140–141 ja 148–149. Toisaalta Talmage uskoi maapallon olevan hyvin vanha, eikä hän pitänyt Vanhan testamentin luomiskertomusta hyödyllisenä luonnontieteellisestä näkökulmasta.

53 Räisänen & Saarinen 1995, 179.

54 Ensimmäinen presidenttikunta 1992; oma käännökseni englannin kielestä.

55 Barlow 2013, 229–230.

56 Brigham Youngin yliopistossa oli vuonna 1911 tapaus, jossa kirkon koulutuslautakunta syytti kolmea opettajaa historiallisen raamatuntutkimuksen tulosten käytöstä, mm. vedenpaisumuksen ja Baabelin torniin liittyvän kielten sekoittamisen opettamisesta epähistoriallisina. He luopuivat viroistaan pakon alla, mikä taas sai suurimman osan yliopiston opiskelijoista protestoimaan sen johtoa vastaan. Ks. Bergera & Priddis 1985, 134–148.

57 The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints 2003, 8–13. Ks. kirkon nuorille aikuisille tarkoitettu Vanhan ja Uuden testamentin oppimateriaali laajemmin osoitteessa <https://www.lds.org/si/institute/manuals?lang=eng> (katsottu 11.11.2017). Käytännössä nämä materiaalit edustavat MAP-kirkon seikkaperäisimpiä virallisia kommentaareja Raamatun kirjoista.

mukseen liittyvä kysymys evoluutiosta on luonnollisesti noussut esiin myös mormonismissa, esimerkiksi 1900-luvun alkupuolella kun Smith, Talmage ja alempaan johtajistoon kuulunut Brigham H. Roberts (1857–1933) esittivät keskenään ristiriitaisia näkemyksiä maapallon iästä ja ihmisen luomisesta.⁵⁸ Kirkolla ei ole kantaa luomistyön ja ihmiskunnan syntymisen mekanismeista, eikä sillä siten ole myöskään virallista kantaa evoluutioteoriaan, mutta se pitää Aadamia ihmiskunnan isänä.⁵⁹ Evoluutioteoriaa opetetaan esimerkiksi Brigham Youngin yliopiston luonnontieteellisissä aineissa, mutta uskonnollisessa mielessä suhtautuminen siihen ja darwinistiseen ajatteluun yleisemminkin on käytännössä voittopuolisen kielteistä. Kannaneksplisiittisestä neutraaliudesta huolimatta kirkon johtajisto on esimerkiksi antanut selkeitä lausuntoja, joiden mukaan evoluutioteoria on yhteensopimaton mormonismien opetusten kanssa.⁶⁰

Smithin ja McConkien suhtautuminen Raamattuun muistuttaa yleisemminkin konservatiivista kristinuskoa, jonka kannattajat ovat myös Suomessa osoittaneet kritiikkiä tieteellistä tutkimusta kohtaan, syyttäen sitä ”Raamatun repimisestä”.⁶¹ Useimpien kirkkojen rivijäsenistö ei käytännössä kuitenkaan ole tietoinen raamatuntutkimuksen tuloksista, eikä niitä käsitellä MAP-kirkonkaan opimateriaaleissa. Katolisuuteen ja konservatiiviseen protestantismiin verrattuna mormonismi ei viime vuosikymmeninä kuitenkaan ole kokenut renessanssia raamatuntutkimuksen alalla. Esimerkiksi Brigham Youngin yliopiston tutkijat käsittelevät Raamatun historiallisuuteen liittyviä kysymyksiä edelleen hyvin varovaisesti, jopa niin että arkaluontoisia tutkimusaiheita vältellään. Lisäksi siellä toteutettu raamatuntutkimus sisältää historialliskriittisen metodin soveltamisen näkökulmasta usein selkeän eisegeettisiä piirteitä.⁶²

Toisaalta kirkon piirissä on viime vuosina nähty esimerkkejä raamatuntutkijan koulutuksensa Brigham Youngin yliopiston ulkopuolella hankkinneista tieteentekijöistä, jotka pyrkivät julkaisuissaan sovittamaan yhteen kirkon uskon ja historiallisen raamatuntutkimuksen yleisesti hyväksytyt päätelmät, esimerkiksi Pentateukin lähteiden osalta.⁶³ Heidän työnsä potentiaalinen vaikutus kirkon jäse-

nistön valtavirran ajatteluun on kuitenkin epävarmalla pohjalla mormonismien perusluonteen johdosta: mikäli heidän päätelmiensä koetaan olevan ristiriidassa kirkon teologisesti kouluttamattoman mutta jumalallisesti innoitetun johdon vallitsevien tulkintojen kanssa, jäsenistö asettaa nuo päätelmät sivuun.

YHTEENVETO

Raamattu on kuulunut mormonismien pyhien kirjoitusten kaanoniin alusta asti ja sillä on arvostettu asema vanhimpana kirkon neljästä pyhästä kirjasta. Käytännössä tämä näkyy esimerkiksi kirkon aikuisten jäsenten toistuvassa nelivuotisessa pyhäkouluohjelmassa, jossa Raamatua käsitellään kahden vuoden ajan. Mormonit käyttävät eri kielialueilla yleisesti kristinuskon piirissä hyväksytyjä raamatunkäännöksiä. Esimerkiksi Suomessa on aina käytetty evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskouksen hyväksymiä käännöksiä, nykyisin vuoden 1992 kirkkoraamatun. Virallinen käännösvalinta eri maissa on yleensä konservatiivinen. Se näkyy erityisesti englanninkielisessä maailmassa, jossa mormonit käyttävät yhä 1600-luvulta peräisin olevaa kuningas Jaakon käännöstä.

Joseph Smith teki lukuisia muutoksia Raamatun tekstiin, mutta kirkko ei käytä näin syntyneitä ”Joseph Smithin raamatunkäännöstä” omana virallisena Raamattunaan. Mormonien tapa tulkita Raamatun perustuu siitä huolimatta kirkolliseen oppiperinteeseen aina Smithin ajasta lähtien. He eivät pidä Raamatun virheettömänä käsikirjoitusten epätäydellisyyden ja käännösongelmien vuoksi. Epätäydellisyyteen liittyy muun muassa ajatus siitä, että Raamatusta on aikojen saatossa poistettu selkeitä opetuksia Jeesuksen roolista ja asemasta. Smithin tekemien muutosten ajatellaan osaksi palauttaneen tämän sisällön.

Mormonien suhtautuminen historiallisen raamatuntutkimuksen tuloksiin on jännitteinen, koska tulkintaperinne perustuu lähtökohtaisesti niin Vanhan kuin Uuden testamentin historialliseen paikkansapitävyyteen. Jotkut teologiseen ilmastoon vahvasti vaikuttaneet 1900-luvun johtohenkilöt ovatkin leimanneet tutkimuksen voimakkaasti uskoa repiväksi, mutta myös avoimempaa suhtau-

tumista on esiintynyt. Käytännössä asiaa ei kuitenkaan juurikaan käsitellä kirkon piirissä, vaan fokus on Raamatun teologisen sisällön soveltamisessa mormonismiin maailmankuvaan.

Kim Östman, fil. tri, tekn. tri
kim.ostman@abo.fi

KIRJALLISUUS

- Anderson, Lavina Fielding
1979 ”Church Publishes First LDS Edition of the Bible”. *Ensign* 9:10, 8–18.
- Barlow, Philip L.
2013 *Mormons and the Bible: The Place of the Latter-day Saints in American Religion*. New York: Oxford University Press.
- Barr, James
1981 *Fundamentalism*. London: SCM Press.
- Bergera, Gary J. & Priddis, Ronald
1985 *Brigham Young University: A House of Faith*. Salt Lake City: Signature Books.
- Bokovoy, David
2014 *Authoring the Old Testament: Genesis–Deuteronomy*. Salt Lake City: Greg Kofford Books.
- Bushman, Richard Lyman
2005 *Joseph Smith: Rough Stone Rolling*. New York: Alfred A. Knopf.
- Carson, D. A.
1979 *The King James Version Debate: A Plea for Realism*. Grand Rapids: Baker Book House.
- Clark, J. Reuben
1956 *Why the King James Version*. Salt Lake City: Deseret Book.
- Church News
1966 ”Christ and the Old Testament”. *Church News*, 22.1.1966, 16.
- Dunderberg, Ismo & Marjanen, Antti
2005 *Nag Hammadin kätketty viisaus: Gnostilaisia ja muita varhaiskristillisiä tekstejä*. Helsinki: WSOY.
- Ehrman, Bart D.
2005 *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why*. New York: HarperSanFrancisco.
- Ensimmäinen presidenttikunta
1992 ”First Presidency Statement on the King James Version of the Bible”. *Ensign* 22:8, 80.
- 2002 ”The Origin of Man”. *Ensign* 32:2, 26–30.
- Evenson, William E. & Jeffery, Duane E.
2005 *Mormonism and Evolution: The Authoritative Statements*. Salt Lake City: Greg Kofford Books.
- Givens, Terryl L.
2002 *By the Hand of Mormon: The American Scripture that Launched a New World Religion*. New York: Oxford University Press.
-
- 58 Sherlock & Keller 1993.
59 Mormonism virallisesta suhteesta maailman luomiseen ja evoluutioon ks. vuodelta 1909 peräisin oleva lausunto ”The Origin of Man” (Ensimmäinen presidenttikunta 2002) sekä Evenson & Jeffery 2005. Asiaa käsittelee syvällisemmin Stephens & Meldrum 2001.
60 Sherlock 1978. Uudempi nimenomainen esimerkki on Nelson 2012.
61 Peltonen 1992.
62 Ks. esimerkiksi käynnissä oleva projekti ”Brigham Young University New Testament Commentary” sivustolla <http://www.byunewtestamentcommentary.com/> (katsottu 11.11.2017).
63 Barlow 2013, 156 ja 247. Uudenlaista lähestymistapaa edustaa Bokovoy 2014.

- 2009 *The Book of Mormon: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Goff, Philip & Farnsley II, Arthur E. & Thuesen, Peter J.
- 2017 "The Bible in American Life Today". *The Bible in American Life*. Ed. P. Goff & A. E. Farnsley II & P. J. Thuesen. New York: Oxford University Press, 5–29.
- Hardy, Grant
- 2012 "The King James Bible and the Future of Missionary Work". *Dialogue: A Journal of Mormon Thought* 45:2, 1–44.
- Hatch, Nathan O.
- 1989 *The Democratization of American Christianity*. New Haven: Yale University Press.
- Head, Ronan James
- 2012 "Unity and the King James Bible". *Dialogue: A Journal of Mormon Thought* 45:2, 46–58.
- Jackson, Kent P.
- 2011 *The King James Bible and the Restoration*. Provo: Religious Studies Center at Brigham Young University.
- Jackson, Kent P. & Matthews, Robert J. & Faulring, Scott H.
- 2004 *Joseph Smith's New Translation of the Bible: Original Manuscripts*. Salt Lake City: Deseret Book.
- Jensen, Robin Scott & Woodford, Robert J. & Harper, Steven C. (ed.)
- 2009 *The Joseph Smith Papers – Revelations and Translations: Manuscript Revelation Books*. Salt Lake City: Church Historian's Press.
- Lehtipuu, Outi & von Weissenberg, Hanne
- 2017 "Miten Raamatusta tuli Raamattu?" *Sisäänkäyntejä Raamattuun: Tulkitsijan kirja*. Toim. P. Luomanen & N. Huttunen & K. Virtanen. Helsinki: Kirjapaja, 35–58.
- Maffly-Kipp, Laurie
- 2015 "Mormons and the Bible". *The Oxford Handbook on Mormonism*. Ed. T. L. Givens & P. L. Barlow. New York: Oxford University Press, 121–133.
- Matthews, Robert J.
- 1975 "A Plainer Translation": *Joseph Smith's Translation of the Bible—A History and Commentary*. Provo: Brigham Young University Press.
- 1982 "The New Publications of the Standard Works—1979, 1981". *Brigham Young University Studies* 22:4, 387–424.
- Meservy, Keith H.
- 1987 "Ezekiel's Sticks and the Gathering of Israel". *Ensign* 17:2, 4–13.
- Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko
- 2002 *Pyhien kirjoitusten opas*. Helsinki: Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko.
- Nelson, Russell M.
- 2012 "Thanks Be to God". *Ensign* 42:5, 78–79.
- Parry, Donald W.
- 1998 "The Flood and the Tower of Babel". *Ensign* 28:1, 35–41.
- Parry, Donald W. & Pike, Dana M.
- 1997 *LDS Perspectives on the Dead Sea Scrolls*. Provo: Foundation for Ancient Research and Mormon Studies.
- Peltonen, Kai
- 1992 "Vuosisata suomalaista raamattukeskustelua". *Tulkinnan kehällä: Puheenvuoroja Raamatusta ja kirkon tunnuksesta*. Toim. K. Latvus & K. Peltonen. Helsinki: Kirjapaja, 58–178.
- Räisänen, Heikki
- 1981 *Miten ymmärrän Raamattua oikein*. Helsinki: Kirjapaja.
- 1984 "Joseph Smith ja Raamattu". *Teologinen Aikakauskirja* 89:4, 287–294.
- 2010 "Joseph Smith as a Creative Interpreter of the Bible". *Dialogue: A Journal of Mormon Thought* 43:2, 64–85.
- Räisänen, Heikki & Saarinen, Esko
- 1995 *Raamattutieto*. Helsinki: Otava.
- Seach, Eugene
- 1991 *Mormonism, the Dead Sea Scrolls, and the Nag Hammadi Texts*. Midvale: Sounds of Zion.
- Seely, David R.
- 1997 "The Joseph Smith Translation: 'Plain and Precious Things' Restored". *Ensign* 27:8, 9–16.
- Sherlock, Richard
- 1978 "A Turbulent Spectrum: Mormon Reactions to the Darwinist Legacy". *Journal of Mormon History* 5:33–59.
- Sherlock, Richard & Keller, Jeffrey E.
- 1993 "The B. H. Roberts/Joseph Fielding Smith/James E. Talmage Affair". *The Search for Harmony: Essays on Science and Mormonism*. Ed. G. A. Sessions & C. J. Oberg. Salt Lake City: Signature Books, 93–115.
- Sherry, Thomas E.
- 1995 "Changing Attitudes Toward Joseph Smith's Translation of the Bible". *Plain and Precious Truths Restored: The Doctrinal and Historical Significance of the Joseph Smith Translation*. Ed. R. L. Millet & R. J. Matthews. Salt Lake City: Bookcraft, 187–212.

- Shipps, Jan
1985 *Mormonism: The Story of a New Religious Tradition*. Urbana: University of Illinois Press.
- Skinner, Andrew C.
2006 ”The Dead Sea Scrolls and Latter-day Truth”. *Ensign* 36:2, 44–49.
- Skousen, Royal
2005 ”The Earliest Textual Sources for Joseph Smith’s ’New Translation’ of the King James Bible”. *FARMS Review* 17:2, 451–470.
- Smith, Joseph
1985 *Profeetta Joseph Smithin opetuksia*, koonnut Joseph Fielding Smith. Helsinki: Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko.
- Smith, Joseph Fielding
1982 *Pelastuksen oppeja*, osa 3, koonnut Bruce R. McConkie. Suomi: Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko.
- Sollamo, Raija & Pajunen, Mika S.
2015 *Kuolleiden kadonnut kansa: Qumranin kirjoitukset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Stephens, Trent D. & Meldrum, D. Jeffrey
2001 *Evolution and Mormonism: A Quest for Understanding*. Salt Lake City: Signature Books.
- The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints
2003 *Old Testament Student Manual: Genesis–2 Samuel*. Salt Lake City: The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints.
- Turner, John G.
2016 *The Mormon Jesus: A Biography*. Cambridge: Belknap Press.
- Wayment, Thomas A.
2005 *The Complete Joseph Smith Translation of the New Testament*. Salt Lake City: Deseret Book.
2009 *The Complete Joseph Smith Translation of the Old Testament*. Salt Lake City: Deseret Book.
- Young, Brigham
1871 ”Temperance”. *Journal of Discourses* 14:223–227.
- Östman, Kim
2017a ”Mormonit suomalaisessa yhteiskunnassa”. *Monien uskontojen ja katsomusten Suomi*. Toim. R. Illman & K. Ketola & R. Latvio & J. Sohlberg. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 138–147.
2017b ”Mormonismen monet haarat: Siirtymiä sosiokulttuurisen jännitteen jatkumoilla”. *Uskomontutkija – Religionsforskaren* 6:2, 1–24.

Teologinen Julkaisuseura ry:n sääntömääräinen vuosikokous

Kokouskutsu

Aika: ma 12.3.2018, klo 17.00 alkaen

Paikka: Teologinen tiedekunta, tiedekuntasali (Vuorikatu 3, 5. krs., Helsinki)

Vuosikokoukseen kutsutaan kaikki Teologisen Julkaisuseuran jäsenet. Jäseniä ovat seuran jäsenmaksun (eli *Teologisen Aikakauskirjan* tilausmaksun) maksaneet.

Tervetuloa!